

PAYER IMRE

Szentmártoni János:
A katarzis nyomában

Magyar Napló, 2021

kritika

PAYER IMRE (1961) Budapest

Személyiség – így, nagybetűvel, ennek tanúsításáért íródott Szentmártoni János könyve (alcíme szerint: *Válogatott írások, beszédek és más írások, 1998–2020*). Ezzel léphet párbeszédbe az olvasó. A Személyiség három részből áll – a magán-, a nyilvános és a szakmai személyiségből. Alkotó és szervező egyszerre. Alkotóként, szerkesztőként és intézményvezetőként is óriása tapasztalata van. Számos ragos díjjal rendelkezik. Kilenc évig a Magyar Írószövetség elnöke, hét évig a Tokaji Íróklub elnöke, jelenleg a Petőfi Irodalmi Ügynökség Kárpát-medencei Programigazgatóságának vezetője, 2017-től a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, 2018-tól az Előretolt Helyőrség Kárpát-medencei lapcsalád főszerkesztője. Olyan ez, mintha valaki egyszerre lenne introvertált és extrovertált. Úgy, hogy az olvasó reflexív tevékenysége erős indítást érezzen arra, hogy egyetértsen vagy vitába szálljon a Személyiséggel. Milyen a karaktere? Leginkább arra hasonlít, amiről Szondi Lipót értekezett a *Mózes, a törvényalkotó* című írásában. Vagyis az indulatait uralni és szabályozni képes közösségi vezetőről. A Személyiség rendezett felmutatása, amit olvashatunk. Azért íródott a könyv, hogy becsületesen kifejtse szerzőjének előfeltételeit az irodalomról és az irodalmi életéről. Egész énjével íródott, rációval együtt az érzelmekkel-indulatokkal és az akarattal. Vállalva az elfoglaltságokat, és ez így van jól, hiszen a hitelesen őszinte ítélet csak perspektivikus lehet. Az a legtisztességesebb, ha valaki, mint Szentmártoni János, előáll, és nyíltan, egyenesen beszél arról, ami szenvedélyesen foglalkoztatja. Nem az a fontos, kinek van igaza, hanem a nézőpontok, értelmezői szempontok komolyan érvelő megjelenítése. A párbeszéd felkeltése. A szerző visszatérő szava: a „rendrakás”. Különféle oldalakról jelenik meg, időben, térben, nyilvános és magán-szférában egyaránt, sokféle formában és beszédhelyzetben. Van köztük olyan, ami eleve írásos formának készült, és van, ami egy szószoki beszéd „forgatókönyve”. Életrajzi írások, interjúk, mozgósítási kívánó hivatalos felszólalások, kiállítások megnyitására írt személyes jellegű írások, gyászbeszédek, ünnepi köszöntők, megemlékezések, irodalmi eszszék, kritikák olvashatók a szerzőtől. Persze igény

mutatkozik, hogy ebben a sokféleségben nevezük meg mégis a fő műfajt. Ez a pamfletelemeket is magába foglaló esszé. Saját nemzedékét, a hetvenes években születettéket, a nyolcvanas években gyerekeskedőket, a kilencvenes években irodalomban indulókat és az ezredforduló táján éretté válókat köztes (átmeneti) nemzedéknek hívja, arról panaszkodik, hogy tagjaikból hiányzik az egységes közösségi érzés, inkább külön-külön úton járnak. Látja, hogy alapvetően a ma nyolcvanévesekhez húz a szíve. Az innovációnál sokkal fontosabb számára a konzervatív rend. Írásainak egy része olyan, mintha ez a korábbi generáció emlékezne vissza saját történelmi idejére. Ők az igazi hősök. A fő állításokat is érdemes e sokrétű könyvben megtalálni. Az egyik: a korábban a magyar irodalom fejlődéstörténetében jelentős vallomásosan közösségi személyesség hagyományának újraerősítése, hegemon helyzetbe hozása, a társadalmi képviselői irodalomeszményért folytatott irodalmi küzdelem. Eszerint az irodalom a lélek kifejeződése, önterápiája, úgy, hogy ezzel az egész közösségen segít. A szerző az élménylira hagyományát, irodalomeszményét követi, de megjelenik nála mind alkotóként, mind közéleti írásaiban a Csoóri Sándor-féle képviselői szerep áthasonítási problematikája, illetve az Ágh István-féle tárgyiasító, összetettebb szemléletű versalany. A *mai magyar irodalom állapota* című írásában alapvetően a közéletiség jelentőségét hangsúlyozza. „A magyar irodalomban az utóbbi tíz-tizenöt évben egyfajta klasszicizálódás figyelhető meg. Újra előtérbe került a vallomásosság a költészetben, a történetközpontúság a prózában, halottak hitt műfajok keltek életre modern köntösben, mint például a dal vagy az elbeszélő költemény. [...] Az irodalom legfontosabb feladatának két dolgot tartok: új szerepét felismerve visszaszerezni egykorvult tekintélyét és véleményformáló erejét – valamint közönségének meggyőzése és visszahódítása.” De mit érthetünk közéleti irodalomról? Ezt nem fejt ki részletezőn. Szerintem az irodalomban a közösségi képviselőnek az anyanyelv és a kultúra az alapja, ezeken keresztül létesít esztétikai viszonyt a világgal az alkotó. Ebből adódik az irodalomban a közösségi képviselői szerep. Máskülönb a költő,

író elvonná az országgyűlési képviselők kenyerét. Tiszteljék az írókat és költőket, ezért folyik az intézményi küzdelem alapvetően a retorikai páston. Eből a nézetből akadálynak látja egyrészt az irodalomelmélet már nem is annyira újabb szemléletét, akár a népnemzeti irány elleni támadásnak véve azt. Nyilván itt lehet vitatkozni vele. Én például másként látom. A rendszerváltozás után mód nyílt arra, hogy szabadon tárgyalhatóak legyenek a német, francia és angolszász irodalomtudomány és ehhez kapcsolódó bölcséleti munkák is. Ezért a Bölcsészettudományi Karon az összehasonlító és világirodalmi tanszék és a 20. századi magyar irodalomtörténeti tanszék tevékenységének közeledéséről volt szó az oktatás színvonalának emelése érdekében. Ez a folyamat vált konfliktusossá, de többfajta módon, nem csupán a nemzeti irodalomfelfogás oldaláról. Tehát nem elsősorban a művészetfelfogást megváltoztató (neo)avantgárd és az egységes világmagyarító elbeszéléseket, ideológiákat érvénytelenítő posztmodern volt a vita tárgya. A szerző másik kifogása a szórakoztatóiparral kapcsolatos. Itt is differenciálnék. A rendszerváltozás után mód nyílt a nem közszolgálati, tehát kereskedelmi-üzleti média előtt, amely nem tartotta feladatának – hiszen tőkeérdekeltségű – a közszolgálati funkciót. Szentmártoni János szerint megvan a veszélye annak, hogy a haszon mindenhatóvá akar válni – *the business of business is business* –, az emberi közösség összes elemét, beleértve a környezetet is, alávetve birtokolni-kizsákmányolni akarja, és ennek érdekében az embereket szimpla fogyasztótömeggé kívánja alacsonyítani.

Az első fejezetben, jó érzékkel, mintegy a zeneművek nyitányára emlékeztetően előlegezi, milyen szemléleti, művészet-eszménybeli világgal találkozhat az olvasó. Elsőként – *Vázlatpontok egy lírai önportréhoz* – a beszélgetés műfajában, párbeszédként mutatkozik be a szerző a Kondor Péter és Bíró Gergely készítette interjúban. Majd a Magyar Művészeti Akadémián elhangzott székfoglalója következik – *Önreflexív sorsélmény – avagy meddig merészkedhet a költő*. Ezután mintegy példatárszerűen, könyvekről írtakként bemutatódik, milyen értelmezési szempontok alapján értékeli a szerző a magyar irodalmat, annak jelenlegi állapotát (*Könyvek az ezredforduló tájkáráról*). Ezután a könyv egyik fénypontja következik – *Egy meg nem ismert költő. A madárember (Portré Csillag Tiborról)*. Ezt a hosszú tanulmányt nagyon ajánlom mindenkinek a figyelmébe, hiszen Szentmártoni János ebben személyes odafordulással, mélyen megélt szeretettel és tisztelettel ír a méltatlanul elfeledett költőről, műfordítóról. Igen, érezni, hogy teljes emberként kiáll a rehabili-

tációjáért, érvel, és ily módon nagyon hitelesen hívja fel a figyelmet az általa képviselt irodalmi értékre. Ezután Szentmártoni irodalomszociológiai oldalát is megismerhetjük. Itt már némiképp az elnöki tapasztalatokat is olvashatjuk az irodalmi generációváltásokról, játékosan rájátszva a korabeli *Költők egymás közt* címre – *Generációk egymás közt*. Aztán folytatódik az elnöki megszólalás, kifejezetten érett felnőtt és megfontolt gondolatok az irodalom és a Magyar Írószövetség helyzetéről, állapotáról és perspektívájáról interjúk és esszé formájában (*A magyar író jövője*). A szerző személyes irodalomtörténetéről is olvashatunk egy fejezetet. Vállalja a kultuszépítést, elsősorban Nagy László, majd többek közt Buda Ferencről, Oláh Jánosról, Mezey Katalinról, Utassy Józsefről, Bella Istvánról és Kárpáti Kamilról szólva. Sokukhoz érzelmetli emlékek is fűzik. Mert elmondható, Szentmártoni János irodalomfelfogásában az ember, az emberi lélek van a középpontban. Nála az ember beszél, nem a nyelv. Szerintem innen ered a szembenállása is az alapvetően Martin Heidegger nevéhez fűződő nyelvi megelőzöttség gondolatával, utóbbi szerint a költői mű autonóm, a nyelv beszél, az ember csak úgy jut szóhoz, hogy mintegy ráhallgat a nyelvre, a műalkotásban így közvetítve történik meg az igazság, a mű igazzá, az igaz művé válik. Szentmártoni alapvetően ezekkel a gondolatokkal nem ért egyet. Fenntartja az objektum-szubjektum viszonyt az irodalom létmódjában. A műalkotás eszerint mintegy dokumentálja a pszichés állapotot és társadalmi környezetét a poétikai funkciók tanúsítása segítségével. Ahogy többször is megemlíti, Szentmártoni Jánost kifejezetten érdekli a vizuális művészet is. Kiállításmegnyitók alkalmából elhangzott beszédeit is olvashatjuk, például a húszéves Parnasszus folyóirat kézirat-kiállítása kapcsán.

Revízió. Perújrafelvétel. Kerekedjen, egészüljön ki az irodalmi kánon! Van lovagi mentalitás Szentmártoni Jánosban. Ugyanakkor a mai kortörpeknak látja. Ő a hősök útját kívánja előkészíteni, vagy emlékezni rájuk. A kultusz nem idegen tőle. Szívügye a váci börtönben raboskodó „Füveskertiek” köre (ide tartozott Tóth Bálint is, akit még nekem is volt szerencsém megismerni, nagyon jó költő, jó ember volt). Nagyon jónak ítélem, hogy a jelen világ helyzetében egyre fontosabbá válik a műfordítás, ezért jelentőségteljesnek tartom Szentmártoni János erről szóló írásának (*Keleti nyitás az irodalomban*) újszerűségét, ami a Lakiteleki Népfőiskolán hangzott el 2013-ban. Értelmezéseit tekintve szerintem az Ágh István költészetét taglaló írás a legsikerültebb. Illetve kifejezetten megható, amikor bensőséges elégikussággal a hozzátartozó-

iról, szüleiről, nagyszüleiről emlékezik meg (*Nagyapám érintése; A táncdalénekesek útra kelnek*). A *költészet kalózfelvételi* című fejezet olyan, mint a zenekari mű zárótétele – újra visszatér a nyitány privát-élet-tematikája. Ezzel kapcsolatban van valami finctor abban, hogy mikor megkérdezi tőle az interjút készítő, kit képzelne el, hogy eljátssza az életét, akkor Marcello Mastroiannit választja. Az iróniától, sőt gúnytól sem idegenkedő Fellini kedvenc színésze inkább kedves sármőr, mint harcos közéleti ember benyomását keltette. Igaz, ha valaki személyesen találkozik Szentmártoni Jánossal, vele kapcsolatban is az lesz a benyomása, hogy kedves, barátságos emberrel hozta össze a sors. Végezetül szeretném felhívni a figyelmet a könyv végén olvasható, nagyon alapos és színvonalas, Jánosi Zoltán által írt tanulmányra Szentmártoni János alkotó és szervező munkájáról.